

УДК 911.3

Тарнавська-Тетерська З. М., асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДИНАМІКА ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ (СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ)

Ключові слова: Житомирська область, земельні ресурси.

Актуальність. На сьогодні актуальним є питання оцінювання структури та стану земельних ресурсів значно освоєних регіонів України у зв'язку зі змінами у сфері форм власності на землю. Попри не найкращі характеристики земельних ресурсів Житомирської області, динаміка зміни їхньої структури перебуває під пильною увагою землекористувачів (діючих та потенційних), науковців, проектувальників, організацій та установ

© Економічна та соціальна географія. – Вип. 65. – 2012.

Держкомзему та ін. Зазначене обумовлює необхідність спеціального дослідження руху структури земельних ресурсів сільськогосподарського та не сільськогосподарського призначення з метою вироблення об'єктивних критеріїв оцінки перспектив їхнього використання.

Фактичний матеріал. Станом на 01січня 2011 року загальний фонд земельних ресурсів Житомирської області, за офіційними даними Головного управління земельних ресурсів у Житомирській області, становить 2982,7 тис. га, (порівняльна структура якого з 2009 роком наведена у таблиці 1):

Таблиця 1. Власники і користувачі земельного фонду Житомирської області

№ п/п	Землі, закріплені за власниками та землекористувачами	На 1 січня 2009 року, тис. га	На 1 січня 2011 року, тис. га
1	Сільськогосподарських підприємств	511,3	473,6
2	Громадян	846,6	856,2
3	Закладів, установ і організацій	36,3	35,9
4	Промислових та інших підприємств	16,3	16,1
5	Підприємств та організацій транспорту, зв'язку	30,1	29,9
6	Військових частин, підприємств, організацій, установ, навчальних закладів оборони	33,5	33,4
7	Організацій, підприємств і установ природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення	20,4	20,4
8	Лісогосподарських підприємств	1055,4	1049,9
9	Підприємств водного господарства	10,9	10,9
10	Спільних підприємств, міжнародних об'єднань і організацій з участю українських, іноземних, юридичних та фізичних осіб	0,1	0,1
11	Підприємств державної власності, які не надані у власність або користування (запасу, загального користування, резервного фонду)	421,8	456,5
12	Загальний фонд земельних ресурсів	2982,7	2982,7

Динаміка структури земельного фонду області попередніх років наведена в таблиці 2.

Таблиця 2. Динаміка структури земельного фонду області

Основні види угідь	2000		2005		2006		2007		2008	
	Всього, тис. га	% до загальної площі території	Всього, тис. га	% до загальної площі території	Всього, тис. га	% до загальної площі території	Всього, тис. га	% до загальної площі території	Всього, тис. га	% до загальної площі території
Загальна територія	2982,7	100	2982,7	100	2982,7	100	2982,7	100	2982,7	100
у тому числі:										
Сільськогосподарські угіддя	1558,6	52,3	1558,6	52,3	1535,2	51,5	1601,0	53,7	1599,9	53,6

Ліси і інші лісовкриті площі	1051,4*		1052,4*		1057,6*		1106,6	37,1	1108,05	37,1
Забудовані землі	88,5	3,0	88,5	3,0	89,0	3,0	89,4	3,0	89,1	3,0
Відкриті заболочені землі	92,5	3,1	92,5	3,1	97,7	3,3	99,9	3,3	99,2	3,3
Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі, зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями)	37,2	1,3	37,3	1,3	37,3	1,3	37,3	1,3	37,9	1,3
Інші землі	74,6	2,5	46,9	1,6	24,3	0,8	24,8	0,8	24,9	0,8
Усього земель (суша)	2841,3	95,3	2841,3	95,3	2836,2	95,1	2834,0	95,0	2834,7	95,0
Території, що вкриті поверхневими водами	48,9	1,6	48,9	1,6	48,8	1,6	48,8	1,6	48,8	1,6

* за 2000, 2005 і 2006 роки наведені дані щодо земель вкритих деревною та чагарниковою рослинністю.

Аналіз. Як видно із наведених таблиць, лівова частка земельних ресурсів припадає на земельний фонд лісогосподарських підприємств, що відображує основну рису природних умов Житомирщини – розташування у зоні змішаних лісів України. Деяке зменшення площ земельного фонду лісогосподарських підприємств логічно впливає зі зменшення лісо вкритих територій і відведення земель для приватного будівництва, а також закладів, установ та організацій.

Значна частка земельного фонду припадає на землі громадян, причому ця частка за рік збільшилася, що свідчить про розширення використання земель під приватну забудову та інші види використання приватизованих земель. Збільшився, також, обсяг земельного фонду підприємств державної власності, які не надані у власність або користування (запасу, загального користування, резервного фонду).

Зменшилися площі сільськогосподарських підприємств, і, незначним чином – військових частин, підприємств, організацій, установ, навчальних закладів оборони, промислових та інших підприємств, підприємств та організацій транспорту, зв'язку.

Цей побіжний аналіз вказує на тенденції динаміки структури земельних ресурсів, які властиві періоду становлення ринкових стосунків в усіх регіонах України, хоча масштаби змін у Житомирській області залишаються незначними.

Останніми десятиріччями спостерігається виразна тенденція до перерозподілу значних масивів земельних ресурсів різного призначення у зв'язку зі зміною форм власності на землю.

В результаті складання проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок, реорганізації господарств, проведення робіт по встановленню меж та видачі правовстановлюючих документів на право постійного користування землею, на право власності на землю підприємствам, організаціям, установам та громадянам пройшли зміни в структурі власників землі та землекористувачів. Детальний аналіз вказує на наступні особливості зміни структури земельного фонду Житомирщини:

- площа сільськогосподарських підприємств збільшилась на 1,7 тис. га. та їх кількість – на 16 в результаті укладання договорів оренди на земельні частки (паї);

- площа земель, які надані у власність і користування громадянам зменшилась на 9,9 тис. га в зв'язку з укладанням договорів оренди на земельні частки (паї) с.-г. підприємствами. Одночасно зменшилися землі для ведення особистих селянських господарств на підставі матеріалів інвентаризації земель;

- площа закладів культури, науки, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, фізкультури і спорту, торгівлі, побуту та інших закладів, установ і організацій зменшилась на 0,7 тис. га в зв'язку з ліквідацією підприємств;

- площа промислових та інших підприємств зменшилась на 0,2 тис. га в основному внаслідок ліквідації підприємств-банкрутів;

- площа частин, підприємств, організацій, установ, навчальних закладів оборони зменшилась на 0,4 тис. га в результаті проведеної реорганізації в Збройних силах України, а саме, військова частина розташована в смт Миропіль, Романівського р-ну, віднесена до інших військових формувань;

- площа підприємств транспорту, зв'язку зменшилась на 0,1 тис. га в результаті ліквідації підприємства автомобільного транспорту;

- площа організацій, установ природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення та земель водогосподарських підприємств; спільних підприємств, міжнародних об'єднань залишилась без змін;

- площа лісгосподарських підприємств зменшилась на 0,5 тис. га в зв'язку з припиненням права користування земельними ділянками ДП «Любарське лісництво АПК». Дану площу переведено до земель запасу;

- площа земель державної власності, які не надані у власність або користування (запасу, резервного фонду) збільшилась на 9,3 тис. га внаслідок відмови окремими сільськогосподарськими підприємствами в користуванні землями запасу.

Площа населених пунктів збільшилася на 1,0 тис. га., згідно проекту встановлення меж м. Баранівка, затвердженого Постановою Верховної Ради від 23.09.08 № 577-VI 23.

Як і в попередні роки, зменшилися сільськогосподарські угіддя. Зміни в складі угідь відбулися в результаті уточнення складу угідь при інвентаризації земель сільськогосподарського призначення під час складання проектно-технічної документації із землеустрою щодо організації території земельних часток (паїв), яка затверджена у встановленому законодавством порядку.

Протягом 2008 року збільшилися ліси та вкриті лісом площі на 1,1 тис. га, забудовані – на 0,1 тис. га, відкриті без рослинного покриву – на 0,2 тис. га, зменшилися відкриті заболочені землі – на 0,2 тис. га, води – на 0,2 тис. га. Зміни відбулися в результаті уточнення складу та площ угідь при інвентаризації земель лісгосподарських підприємств, земель сільськогосподарського призначення під час складання проектно-технічної документації із землеустрою щодо організації території земельних часток (паїв) та складання державних актів на право власності на земельні ділянки громадянам.

Загальна площа осушених земель не змінилася. При проведенні робіт по інвентаризації земель сільськогосподарського призначення уточнений склад та площі угідь на осушених землях, у зв'язку з чим, площі ріллі збільшилися на 4,1 тис. га; перелоги зменшилися – на 4,0 тис. га; сіножаті зменшилися – на 0,1 тис. га.

Значних змін по формах власності на землю не відбулося. В зв'язку з передачею громадянам земельних ділянок для ведення особистого селянського господарства, для будівництва та обслуговування житлового будинку і господарських будівель (присадибні ділянки), ділянок для садівництва згідно поданих заяв приватна власність збільшилась на 0,4 тис. га, відповідно державна - зменшилась.

Зміни в структурі земельних ресурсів значною мірою обумовлені також низкою екологічних проблем, які у зв'язку з особливостями природного середовища Житомирщини, повною мірою беруть участь у формуванні їхньої сучасної структури. Зупинимося на основних еколого-географічних проблемах, які суттєво впливають на структуру земельних ресурсів.

Деградація земель.

Ерозійним процесам піддано 104,8 тис га сільськогосподарських угідь, з них: водній - 83,9 тис га, вітровій - 20,9 тис га, одночасно піддані водній і вітровій ерозії 87,8 тис. га.

Процеси водної ерозії переважають в Лісостеповій частині області, що пов'язано з інтенсивним сільськогосподарським виробництвом, та на території Словечансько-Овруцького кряжу, в Овруцькому районі, що знаходиться на Поліссі. Землі піддані вітровій ерозії майже рівномірно поширені по території області. Найбільше еродованих земель в Ружинському районі – 29,6% сільськогосподарських угідь, Любарському районі – 14,2% с. г. угідь, Попільнянському районі – 11,1 %.

Процеси водної ерозії сильно виражені на 11,9 тис. га с. г. угідь, середньо - на 20,2 тис. га, слабо - на 51,8 тис. га.

Забруднення Основними забруднювачами земельних ресурсів є радіоактивні речовини, які випали в результаті Чорнобильської катастрофи та залишкові кількості хімічних засобів захисту рослин. Станом на 01.01.01 в області нараховується 1417,7 тис. га земель забруднених радіонуклідами внаслідок Чорнобильської катастрофи, що складає 47,53 % від загальної території області. Основними забруднювачами є Cs^{137} та Sr^{90} .

До зони відчуження відноситься 0,1 тис га, ці землі знаходяться на території Народицького району. До зони обов'язкового (безумовного) відселення відноситься 95,3 тис. га, з них: сільськогосподарські угіддя - 4,9 тис. га, лісовкриті площі - 70,4 тис. га, в межах населених пунктів - 1,0 тис. га, інші площі - 18,0 тис. га.

Загальна площа земель зони добровільного (гарантованого) відселення складає 600,3 тис. га, з них: сільськогосподарські угіддя - 129,9 тис. га, лісовкриті площі - 399,2 тис. га, в межах населених пунктів - 41,5 тис. га, інші землі - 33,4 тис. га; 11,032 га відведено для розширення існуючих та будівництво нових промислових підприємств, передано у власність громадянам - 103,2 тис. га.

Територія зони посиленого радіологічного контролю складає 721,6 тис. га., з них: сільськогосподарські угіддя - 359,0 тис. га, лісовкриті площі - 268,9 тис. га, в межах населених пунктів - 62,0 тис. га, інші землі - 31,7 тис. га; передано у приватну власність громадянам 341 тис. га.

Підтоплення. Станом на 01.01.01 в області нараховується 358,433 тис. га осушених земель, з них 0,335 тис. га мають рівень залягання ґрунтових вод менше 0,5 м, 296,339 тис. га – від 0,5 до 1,5 м, 61,759 тис. га – більше 1,5 м.

Загальна площа перезволожених ґрунтів складає 79,2 тис. га (7,3% ріллі), а площа заболочених ґрунтів - 284,9 тис. га (26,4% ріллі).

Зведені дані щодо деградації земельних ресурсів Житомирської області представлені в таблиці 3.

Таблиця 3. Території, які зазнають деградації ґрунтів

Часова динаміка деградації ґрунтів	2000	2005	2006	2007	2008
Площа земель, які піддаються деградації, тис. га	1081,4*	1081,4*	1081,4*	1081,4*	1081,4*
% до загальної площі території	36,3	36,3	36,3	36,3	36,3
Деградація земель, у тому числі:					
вітрова ерозія, тис. га	20,9	20,9	20,9	20,9	20,9
водна ерозія, тис. га	83,9	83,9	83,9	83,9	83,9
сукупна ерозія, тис. га	104,8	104,8	104,8	104,8	104,8
підкислення ґрунтів, тис. га	260,3	260,3	260,3	260,3	260,3
залуження ґрунтів, тис. га	-	5,2	9,7	-	-

В загальну площу земель, які піддаються деградації (1081,4) включені землі зони відчуження (0,1 тис га), зони обов'язкового (безумовного

відселення (95,3 тис га), зони добровільного (гарантованого) відселення (600,3 тис га), ерозійно-небезпечні землі 104,8 тис га, землі з сильно кислими (20,2 тис га) і середньо кислими (78,9 тис га) ґрунтами, при цьому слід враховувати про наявність земель на яких одночасно відбуваються два або більше процеси деградації, і те що процеси деградації можуть посилюватись іншими несприятливими природними або техногенними процесами або умовами, наприклад, шкідливий вплив на людину та об'єкти фауни на радіоактивно-забруднених землях значно посилюється на перезволожених та заболочених ґрунтах, особливо - в поєднанні з їх підкисленням, що характерно для торф'яних, торфово-болотних, болотно-лучних, лучно-болотних ґрунтів Полісся.

Список використаних джерел:

1. Головне управління земельних ресурсів у Житомирській області. Підсумки роботи Головного управління земельних ресурсів у Житомирській області за 2011р.
2. Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Житомирській області. Звіт про стан навколишнього природного середовища в Житомирській області (2008-2011рр).(з переліком екологічно небезпечних об'єктів області).
3. Управління використанням природних ресурсів : навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / Олійник Я.Б., Пересекін В.М., Запотоцький С.П. ; КНУТШ, Географічний факультет ; Ін-т післядипломної освіти. – Київ : Обрії, 2008. – 284 с.
4. Іщук С. І. Техніко-економічні основи промислового виробництва: Навч. посібник /С. І. Іщук, О. В. Гладкий. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – 296 с.

Тарнавська-Тетерська З. М. Динаміка земельних ресурсів Житомирської області (суспільно-географічні та екологічні аспекти)

Розкрито сучасний стан та динаміку формування земельних ресурсів житомирської області.

Ключові слова: Житомирська область, земельні ресурси.

Тарнавская-Тетерская З. М. Динамика земельных ресурсов Житомирской области (общественно-географические и экологические аспекты)

Раскрыто современное состояние и динамику формирования земельных ресурсов Житомирской области.

Ключевые слова: Житомирская область, земельные ресурсы.

Tarnawska-Teterska Z.M. Dynamics of Land resources in Zhytomyr region (socio-geographical and environmental aspects)

The current state and dynamics of land resources development in Zhytomyr region are disclosed.

Keywords: Zhytomyr region, land resources.